

Katowice 05.11.2021

Dr hab. Prof. UE Maria Balcerowicz-Szkutnik

Katedra Analiz i Prognozowania Rynku Pracy

Wydział Ekonomii

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Recenzja pracy doktorskiej mgra Saqiba AMIN

„Selected financial implications of ethnic diversity: a global perspective.”

przygotowanej pod kierunkiem naukowym Prof. dr hab. Krzysztofa Jajugi.

Podstawę prawną do przygotowania recenzji stanowi pismo Dziekana Wydziału Ekonomii i Finansów Prof. dr hab. Andrzeja Graczyka z dnia 20.09.2021 r.(DF-B.4000.1.2021) z prośbą o wykonanie recenzji pracy doktorskiej mgra Saqiba AMIN zatytułowanej

„Selected financial implications of ethnic diversity: a global perspective.”,

której promotorem jest Prof. dr hab. Krzysztof Jajuga z Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Zgodnie z Zarządzeniem nr 98/2021 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu recenzja powinna zawierać informacje dotyczące: tytułu rozprawy, ocenę układu rozprawy i zastosowanego piśmiennictwa, ocenę celu rozprawy i zastosowanych metod badawczych, omówienie zakresu badań własnych Autora rozprawy, ocenę oryginalności rozwiązania problemu badawczego oraz ocenę zaprezentowanego poziomu wiedzy ogólnej i umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Przedstawiona do recenzji praca liczy 147 stron, podzielona jest na siedem rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz podsumowanych stosownymi wnioskami. Uzupełnienie stanowią spis tabel i wykresów oraz obszerny spis literatury (283 pozycje) w dużym stopniu cytowanej w pracy i dwa aneksy zawierające spis państw stanowiących bazę analiz empirycznych w wymaganym w części badawczej podziale zgodnej z kryteriami WB (Banku Światowego).

1. Wybór problematyki badawczej i tematu rozprawy

Problem zróżnicowania etnicznego w obecnej dobie postępującej globalizacji, której rozmiar dyktuje zmiany w zakresie gospodarki i zachowań politycznych w niemal całym świecie, wymaga uwzględnienia przy podejmowaniu decyzji o charakterze zarówno ekonomicznym jak i społecznym. Nie bez znaczenia jest zwiększona mobilność ludności

spowodowana zmianami ekonomicznymi lub politycznymi i tym samym pojawianie się różnic kulturowych, religijnych lub etnicznych. Zatem każda praca naukowa, w której podejmowane będą problemy związane z oceną wpływu konsekwencji ruchów migracyjnych na przykład w postaci zmian poziomu zróżnicowania etnicznego na jakikolwiek sektor gospodarki jest cenna, bowiem pozwala na ocenę procesów ekonomiczno – społecznych z innej perspektywy.

Wybór pola badawczego w dysertacji mgra Saqiba Amin dotyczącej próby oceny wpływu zróżnicowania etnicznego i religijnego na wybrane sektory rynku finansowego uważam za słuszny, gdyż świeże spojrzenie na implikacje finansowe istniejących różnic pozwoli na wypełnienie pewnej luki badawczej. Szkoda jedynie, że w tytule dysertacji pominięto aspekt zróżnicowania religijnego, które w całej pracy jest ujmowane równorzędnie ze zróżnicowaniem etnicznym.

2. Ocena układu rozprawy, jej celu i zastosowanych metod badawczych

Zamierzeniem Autora rozprawy jest uzupełnienie luki badawczej w zakresie oceny siły związku wskaźników społecznych do których zaliczyć można różnorodność etniczną lub religijną z sektorem finansowym. Wybrane pola działalności finansowej na które zwrócono szczególną uwagę to odpowiednio giełda, handel międzynarodowy, integracja finansowa i gospodarka nieformalna. Sformułowany został szeroki zestaw pytań badawczych (przedstawionych w części wstępnej dysertacji), które następnie ulegają przekształceniu w stosowne hipotezy badawcze dotyczące określenia związków z poszczególnymi czterema wybranymi elementami rynku finansowego.

Wszystkie cztery hipotezy badawcze sformułowane na użytek analizowanej pracy zakładają brak wpływu różnorodności etnicznej i religijnej na rynek finansowy zarówno w płaszczyźnie giełdy jak i handlu międzynarodowego, czy integracji finansowej oraz gospodarki nieformalnej. Odpowiednio ich postać zapisano następująco:

H1: Różnorodność etniczna i religijna nie wpływa na rozwój giełdy

H2: Różnorodność etniczna i religijna nie releguje handlu międzynarodowego

H3: Różnorodność etniczna i religijna nie wpływa na integrację finansową

H4: Różnorodność etniczna i religijna nie rozszerza gospodarki nieformalnej

Nieco niepokojące jest przyjęcie formuły negacji w sformułowaniu hipotez badawczych, gdyż z reguły zależy badaczom na potwierdzeniu prawdziwości głoszonej hipotezy. Lecz może ze względu na objęcie badaniem wpływu jednocześnie dwóch czynników bardziej wskazane było przyjęcie założenia o braku związku, aby potem uzyskując w analizach szczegółowych wyraźne potwierdzenie istnienia określonych zależności występowały

podstawy do zaprzeczenia prawdziwości tych hipotez. Tym bardziej, że według zastosowanych metod ekonometrycznych występuje tu sprzeczność.

Całą pracę można formalnie podzielić na dwie części o różnym charakterze. Część pierwsza obejmująca rozdziały 1, 2 i 3 stanowi formę wprowadzenia czytelnika w tytułowe zagadnienia i zawiera prezentacje podstawowych pojęć związanych z tematem badawczym. Są to zawarte w rozdziale pierwszym przede wszystkim zagadnienia dotyczące definiowania różnorodności etnicznej i religijnej oraz poszczególnych wybranych wskaźników sektora finansowego. Rozdział drugi poświęcono na przegląd literatury przedmiotu, natomiast rozdział trzeci zawiera prezentację metodologii badawczej. Druga część pracy ma charakter empiryczny i kolejno w rozdziałach od czwartego do siódmego mgr Saqib Amin przeprowadza stosowne analizy pozwalające na sprawdzenie słuszności sformułowanych hipotez badawczych (każdej hipotezie przyporządkowany jest jeden rozdział). Objętościowo te dwie części podzielone są proporcjonalnie.

Oceniając zawartość kolejnych rozdziałów warto podkreślić, że Doktorant już w rozdziale pierwszym wykazał się głęboką znajomością podstaw analizowanego problemu poddając pod dyskusję i dokonując oceny źródeł literaturowych. Bibliografia będąca podstawą tego rozdziału jest bardzo szeroka i sięga prac Kinga i Levie'a z 1993 roku, poprzez prace Allena i Gale'a z roku 2000 i potem Cunninghama z 2007 roku i wcześniej Rao i Waltona z roku 2004. Ważnym elementem pracy świadczącym o szczegółowym analizowaniu zagadnienia różnorodności w ujęciu różnych płaszczyzn jest tabela 1 (str. 18) w której wyraźnie wyróżniono atrybuty różnorodności i przyporządkowano im autorów głównych dzieł związanych z wyróżnionym pojęciem. Doktorant podkreśla przy tym wyraźnie za Aminem (2020), że najbardziej znaczący aspekt zróżnicowania oparty jest na przesłankach etnicznych i religijnych ze względu na występowanie tych aspektów w skali całego świata. Jednocześnie zwraca uwagę na wzrost natężenia zróżnicowania zarówno etnicznego jak i religijnego w ostatnich dekadach dopatrując się przyczyny tego zjawiska w postępującym procesie globalizacji i nasilenia procesów migracyjnych. Pozwala to na identyfikację finansowych implikacji różnorodności etnicznej i religijnej.

Rozdział drugi dysertacji zatytułowany skromnie „Przegląd literatury” zawiera rzeczywiście w miarę szczegółowy przegląd literatury przedmiotu dysertacji w podziale na wybrane elementy sektora finansowego. Doktorant wykazuje się przy tym umiejętnością syntetyzowania problemu, bo chociaż każdy z czterech podrozdziałów rozdziału drugiego jest dosyć obszerny, to w wybranych pozycjach bibliograficznych wskazane są ich najbardziej

istotne elementy. Umiejętnie połączono spójne tematycznie artykuły często poddając je krytycznej analizie.

Rozdział trzeci stanowi wstęp do części badawczej pracy zawierającej analizy szczegółowe pozwalające na weryfikację sformułowanych na użytek dysertacji czterech hipotez. Dane bazowe będące przedmiotem analiz szczegółowych uwzględniono w postaci szeregów czasowych o pięcioletnich okresach odstępu czasowego ze względu na słabą zmienność wskaźników w ujęciu rocznym. Dla celów oceny poziomu różnorodności etnicznej i religijnej wykorzystano indeks frakcjonalizacji - miernik podany przez Alberto Alesina w 2003 roku w obszernym artykule zatytułowanym po prostu „Fracjonalizacja” i potem popularyzowany w kolejnych pracach dotyczących związków różnorodności etnicznej i wyników gospodarczych (2005). Jest to wygodny w interpretacji wskaźnik przyjmujący wartości z przedziału $<0;1>$ pozwalający na ocenę prawdopodobieństwa, że populacja jest zróżnicowana w bardzo małym stopniu, gdy jest bliski 0 lub wykazuje silne zróżnicowania etniczne przy wartości wskaźnika bliskiej 1. W przypadku recenzowanej dysertacji ten miernik jest optymalnym narzędziem pozwalającym na prowadzenie analiz szczegółowych i weryfikację prawdziwości hipotez roboczych. Podstawę analiz empirycznych stanowią dane przekrojowo-czasowe (a właściwie dane panelowe) wykorzystywane do szacowania parametrów liniowych modeli ekonometrycznych metodą najmniejszych kwadratów. Źródłem danych były między innymi Bank Światowy, Cline Center of Democracy University of Illinois i Global Financial Development Database (wykaz wykorzystanych zmiennych zawiera tabela 2 str. 61 dysertacji). Dane szczegółowe dotyczą grupy 187 krajów dla których występowała pełna dostępność w wybranym przedziale czasowym (lata 1990 – 2015 w ujęciu okresów pięcioletnich). Kraje te ze względu na poziom dochodu rozdzielono na trzy odrębne kategorie o wysokim, średnim i niskim poziomie dochodu (zgodnie z regułami podawanymi przez WB). Po zapoznaniu się z listą krajów przyporządkowanych do każdej z grup przyjęcie takiego podziału wydaje się celowe a nawet niezbędne.

Kolejne rozdziały od czwartego do siódmego zawierają dokładne omówienie wyników analiz dokonanych z wykorzystaniem modeli ekonometrycznych, których parametry szacowane były z zastosowaniem wygodnej i efektywnej metody najmniejszych kwadratów. Jak wspomniano wcześniej, każdy z tych rozdziałów poświęcony jest weryfikacji prawdziwości jednej ze sformułowanych hipotez badawczych. W rozdziale czwartym dotyczącym hipotezy H1 rozwój giełdy mierzony jest z wykorzystaniem wskaźników określających poziom kapitalizacji rynkowej, wartości akcji w obrocie, wartości obrotu akcjami, liczbą notowanych

spółek giełdowych i globalnym indeksem akcji. Stanowią one zmienne objaśniane w kolejnych równaniach modelu. Rolę zmiennych objaśniających przejmują odpowiednio w każdym modelu odpowiednio różnorodność etniczna i religijna (indeksy frakcjonalizacji wg Alesina) oraz wskaźnik spójności międzygrupowej, równość płci, PKB per capita, wskaźnik korupcji i BIZ (inwestycje zagraniczne). Część z nich to wskaźniki społeczne, nie bez znaczenia w rozwoju rynku finansowego, a pozostałe mają charakter zmiennych kontrolnych bezpośrednio lub pośrednio wpływających na dynamikę rynku akcji. Parametry modeli ekonometrycznych zawarto w tabelach co zdecydowanie ułatwia ich porównanie i interpretację. Uzyskano potwierdzenie wpływu różnorodności etnicznej i religijnej na rozwój giełdy i widoczny jest związek tych czynników na płynność rynku oraz wskaźnik rotacji. Autor dysertacji podpira swoje wyniki pozycjami literaturowymi (Colier 2000, Watkins 2005, Yanikkaya 2003), w których wyraźnie wskazano, że różnorodność wzmacnia rozwój rynku finansowego.

W kolejnym rozdziale poddano pod dyskusję przesłanki pozwalające ustalić poprawność sformułowanej hipotezy H2 odnoszącej się do związku różnorodności etnicznej i religijnej z handlem międzynarodowym. W rozdziale tym zachowano strukturę rozdziału czwartego i po obszernym wprowadzeniu literaturowym uzasadniającym potrzebę badania tych zależności przedstawiono wyniki badań empirycznych proponując model trzyczynniowy obejmujący jako zmienne zależne całkowity wolumen obrotu, eksport i import. Role zmiennych niezależnych przejęły różnorodność etniczna i religijna, aktywizm obywatelski, spójność międzygrupowa, równość płci i włączenie mniejszości. Przy czym rolę wiodących zmiennych niezależnych przypisano wskaźnikom polaryzacji etnicznej i religijnej a pozostałe zmienne o charakterze społecznym to zmienne kontrolne dla oceny poziomu handlu międzynarodowego.

Szacunki empiryczne przeprowadzono w ujęciu wszystkich 187 krajów i w podziale na części uwzględniające poziom dochodu na wysoki, średni i niski zgodnie z klasyfikacją Banku Światowego. Jednocześnie Autor dysertacji stwierdza, że przeprowadzone zostały stosowne analizy dla oceny związków handlu międzynarodowego i różnorodności etnicznej i religijnej ogółem dla wszystkich 187 krajów a wyniki potwierdzające siłę tych zależności zawiera tablica 7B (str. 85 w pracy), ale niestety w tekście pracy tej tablicy nie znaleziono. Natomiast szczegółowa analiza kolejno tablic 8-11 pozwala na stwierdzenie, że żądane wyniki zawiera tablica 8. Uogólniając wyniki analiz szczegółowych zawarte w tych tablicach stwierdzono jednoznacznie istnienie silnego związku pomiędzy stopniem zróżnicowania etniczno-religijnego i dynamiką handlu zagranicznego. Potwierdziła się sformułowana wcześniej teza o tym, że im bardziej zróżnicowany jest kraj pod względem narodowościowym i kulturowym

tym silniejszy jest przepływ towarów. Zatem ruchy migracyjne generują popyt na zagraniczne produkty, ale z zastrzeżeniem, że jest to słuszne spostrzeżenie jedynie w krajach o wysokim poziomie dochodu. Natomiast w krajach o średnim i niskim dochodzie występuje rozbieżność w sile i kierunku związków natężenia frakcjonalizacji odpowiednio etnicznej i religijnej z poziomem handlu zagranicznego. Stwierdzono (co wydaje się logiczne) pozytywny wpływ różnorodności etnicznej na handel a negatywny wpływ różnorodności religijnej. W podsumowaniu uzyskanych wyników Autor dysertacji dokładnie uzasadnia występujące różnice odwołując się do wpływu czynników o charakterze zarówno ekonomiczno-społecznym jak i niejednokrotnie politycznym co w przypadku krajów o niskim poziomie dochodu nie jest bez znaczenia.

W rozdziale szóstym o nieco niezrozumiałym tytule rozstrzyga się istotę związków pomiędzy różnorodnością etniczną i religijną a integracją finansową. Jednocześnie szeroko definiowana jest idea integracji finansowej jako formy włączenia finansowego oznaczającego pełny dostęp do wszelkich usług i instytucji finansowych. Jest to w założeniu instytucji finansowych w zawężeniu do instytucji bankowych podstawa rozwoju świata zarówno w wymiarze ekonomicznym jak i społecznym. Jednak rzeczywistość nie pozwala na czynienie optymistycznych prognoz w tym zakresie. Istnieje poważna obawa, że próby wprowadzania instytucjonalnego (odgórnego) włączenia finansowego mogą spowodować rozwarstwienie finansowe społeczeństwa zwłaszcza w grupie państw o średnim i niskim dochodzie oraz pogłębienie ubóstwa. Autor dysertacji zwraca uwagę na te problemy we wstępnej części rozdziału odwołując się do opinii ekspertów. Jednocześnie dostrzegając różnice w prezentowanych opiniach formułuje kilka sensownych pytań na które warto odpowiedzieć. Pytania te dotyczą zarówno czynników społecznych takich jak pochodzenie etniczne, kolor skóry, płeć i miejsce zamieszkania jak i czynników ekonomicznych typu poziom dochodu, dostęp do usług finansowych czy scoring kredytowy.

Celem dokonania analizy wpływu różnorodności etnicznej na integrację finansową w tym rozdziale pracy wykorzystano jednorównaniowy model nieliniowy zaproponowany przez Hunta (2015), w którym wskaźnik włączenia finansowego zależy od różnorodności etnicznej i religijnej jako od głównych zmiennych niezależnych oraz od poziomu inwestycji zagranicznych, dochodu na mieszkańca, wskaźnika percepcji korupcji oraz wskaźnika alfabetyzacji. Ważne w modelu jest uwzględnienie wskaźnika alfabetyzacji służącego do oceny poziomu wykorzystania i zrozumienia zalet produktów finansowych. Uzyskane wyniki

pozwołyły na stwierdzenie, że różnorodność zarówno etniczna jak i religijna ma pozytywny wpływ na integrację finansową wszystkich krajów bez względu na poziom dochodu.

Ostatni rozdział dysertacji zawiera rozważania związane z gospodarką nieformalną i rolą w niej różnorodności etnicznej i religijnej. Gospodarka nieformalna, za którą uznaje się szarą strefę działalności gospodarczej sprowadza się do tej sfery działalności, w której unika się płacenia podatków i rejestrowania w sposób formalny prowadzonej działalności. Jest to widoczne zwłaszcza w krajach, które charakteryzują się brakiem stabilności gospodarczej i politycznej przy czym zasięg gospodarki nieformalnej różni się znacznie w zależności od krajów i regionów. Nie bez znaczenia są przy tym ruchy migracyjne ludności (wymuszone lub dobrowolne), gdyż zmiana środowiska i brak nawet okresowego przystosowania się do nowych warunków ekonomicznych zmusza do włączenia się w nurt gospodarki nieformalnej. Często gospodarka nieformalna rozwija się równoległe z gospodarką formalną a jej rozmiary kształtowane są przez zapotrzebowanie społeczne. W ostatnim okresie na rozwój gospodarki nieformalnej znaczny wpływ miały postępujące procesy globalizacyjne, powszechna dostępność pracowników przez tzw. samozatrudnienie i funkcjonowanie „home office” jako miejsca pracy co pozwalało pracodawcom na pełną dowolność w wyborze pracownika zwłaszcza w sektorze IT. Niezależnie od sposobu i warunków rozwoju gospodarki nieformalnej jej systematyczny wzrost nie może być uznawany za zjawisko krótkoterminowe. W rozdziale siódmym analizy szczegółowe poprzedził Autor dysertacji szeroką dyskusją opartą na wybranych pozycjach literatury dotyczącej związków przyzwyczajęń etnicznych i religijnych ze skłonnością do podejmowania pracy w sektorach gospodarki nieformalnej i unikaniem obowiązków moralnych w postaci unikania płacenia podatków. Podjęta została jednocześnie próba oceny siły i kierunku związku pomiędzy różnorodnością etniczną i religijną a wielkością sektora nieformalnego sformułowana w postaci hipotezy, że im większa jest różnorodność etniczna i religijna tym większa byłaby wielkość sektora nieformalnego. Wykorzystano model określony przez Medina, Jonelis i Cangul (2017) wykorzystujący przy szacowaniu wielkości i rozwoju gospodarki nieformalnej różne zmienne społeczno – ekonomiczne takie jak BIZ, wskaźnik nędzy gospodarczej (poziom inflacji i stopa bezrobocia), współczynnik Giniego, PKB per capita i wskaźnik korupcji jako zmienne kontrolne przy jednoczesnym wyborze różnorodności etnicznej i religijnej jako wiodących zmiennych objaśniających. Model jest nieliniowym modelem jednorównaniowym. Obliczenia przeprowadzono w ujęciu 187 krajów łącznie i w podziale przyjętym za Bankiem Światowym na kraje o wysokim, średnim i niskim

poziomie dochodu. Uzyskane wyniki pokazują, że różnorodność zarówno etniczna jak i religijna ma znaczący wpływ na rozwój gospodarki nieformalnej.

Podsumowanie przeprowadzonych w rozdziałach IV -VII analiz szczegółowych zawarto w rozdziale końcowym zatytułowanym „Wnioski”. Rozdział ten zawiera konkluzje z części empirycznej pracy i Autor dysertacji kolejno w odniesieniu do przyjętych we wstępie hipotez H1 do H4 stwierdza, że

- Różnorodność etniczna i religijna wzmacnia jak i przyspiesza rozwój giełdy.
- Różnorodność etniczna i religijna mają znaczący wpływ na handel międzynarodowy.
- Wyniki wyjaśniają silny, znaczący pozytywny związek między różnorodnością etniczną i religijną a włączeniem finansowym czyli zwiększa integrację finansową.
- Różnorodność jest głównym wyznacznikiem gospodarki nieformalnej.

Porównując sformułowanie hipotez w początkowej i końcowej części pracy widoczna jest wyraźna sprzeczność w ich zapisie i szkoda, że Autor dysertacji nie podkreślił wyraźnie, że takie były jego oczekiwania (co wydaje się logiczne po analizie wywodów prowadzonych w pracy).

Uogólniając stwierdzam, że układ pracy jest właściwy, każdy z rozdziałów pod względem zawartości treści jest spójny i wyczerpuje przyjęty zakres opracowania. Konstrukcja pracy jest logiczna i zachowuje zasadę przechodzenia od ogółu do szczegółu. Można zatem przyjąć, że praca z merytorycznego punktu widzenia stanowi spójną i względnie konsekwentną całość. Przyjęta metoda badawcza wykorzystująca modele ekonometryczne może nie jest zbyt zaawansowana, biorąc pod uwagę ogrom możliwości budowy modeli ekonometrycznych w ich mniej lub bardziej zaawansowanej formie, ale uznając, że często najprostsze metody są równie skuteczne jak te bardziej rozbudowane i dają podstawy do interpretacji wyników na tym samym poziomie, można ją uznać za wystarczającą.

3. Ocenę oryginalności rozwiązania problemu badawczego i poziomu wiedzy ogólnej

Poziom oryginalności opracowania widoczny jest wyraźnie w wyborze zakresu badań i poszukiwania powiązań problemu społecznego w pełnym wymiarze, bo za taki należy uznać niewątpliwie powiązanie zróżnicowania etnicznego i religijnego z problemem czysto ekonomicznym czyli systemem finansowym. Budowanie modeli ekonometrycznych jedno lub

wielorównaniowych łączących na bazie danych przekrojowo czasowych te zmienne jest stosunkowo słabo opracowane ze strony empirycznej zatem recenzowana praca zapewne uzupełnia odpowiednie pole badawcze. Natomiast poziom wiedzy ogólnej Autora dysertacji oceniam wysoko na podstawie zaprezentowanych w całej pracy (zarówno w części teoretycznej jak i empirycznej) rozważań dotyczących głównego problemu dysertacji w postaci odwołań do pozycji literaturowych i podejmowania dyskusji z tymi sędami.

4. Strona formalna pracy

Odnosząc się do strony formalnej pracy czyli do strony poprawności językowej biorąc pod uwagę, że język pracy nie jest językiem ojczystym Autora dysertacji można uznać jego poprawność. Niestety dają się również zauważyć pewne sformułowania potoczne, które w ujęciu pracy naukowej są niewskazane. Należą do nich na przykład: „...Korupcja jest konieczna aby „nasmarować koła” gospodarki...”, „... Bańki mydlane sterują giełdą...”, „... rekiny pożyczkowe...”, „...białe społeczności...”. Wiadomym jest, że te sformułowania są ogólnie przyjęte w publikacjach dotyczących rynku finansowego, ale moim zdaniem nieco rażą w pracy naukowej rangi dysertacji doktorskiej, zatem zwróciłam na nie uwagę.

Uznając ogólnie strukturę pracy za właściwą pewien niedosyt budzą tytuły dwóch rozdziałów a mianowicie rozdziału drugiego zatytułowanego „Przegląd literatury” i szóstego zawierającego w sformułowaniu pytanie. Moim zdaniem tytuły powinny być bardziej „nośne” i przekazywać częściowo informację o zawartości.

Dodatkowo jak wspomniano już wcześniej pojawia się chaos w numeracji tablic (brak tablicy 7B) i potem w podsumowaniu w interpretacji numeracji rozdziałów – omówienie dotyczy rozdziału IV a Autor pisze wyraźnie rozdział III (str.122) i dalej omawiany jest rozdział V a w tekście IV(str. 123), VI to V i VII to VI (str. 124).

Jednak wymienione wyżej uwagi nie mają znaczącego wpływu na ogólną pozytywną ocenę całej dysertacji a z uwagi na fakt, że warto podjąć próbę publikacji recenzowanej pracy ze względu na jej wysokie walory poznawcze, przedstawiam je w postaci zastrzeżeń edytorskich.

5. Konkluzja i uwagi końcowe

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska według mojej oceny zawiera istotne wyniki badań dotyczących oceny wpływu zróżnicowania etnicznego i religijnego na segmenty rynku finansowego. Szczególnie wysoko oceniam rozdział szósty w którym segment rynku finansowego dotyczy włączenia finansowego a w zasadzie integracji finansowej. Uwzględnienie wskaźnika percepcji korupcji i wskaźnika alfabetyzacji jest elementem

zdecydowanie podnosząc wartość prowadzonych rozważań. Na kanwie tego rozdziału i rozdziału kolejnego chciałabym skierować pytanie do Autora dysertacji:

- Jakie możliwe kroki należałoby podjąć aby podwyższyć poziom alfabetyzacji wśród uczestników rynku finansowego?
- Czy możliwy jest usystematyzowany pomiar poziomu alfabetyzacji?
- Który z czynników, zdaniem Autora dysertacji, różnorodność religijna czy etniczna w silniejszym stopniu wpływa na rozwój gospodarki nieformalnej i dlaczego?

Podsumowując, pomimo zgłoszenia pewnych uwag o charakterze polemicznym i redakcyjnym, stwierdzam jednoznacznie, że przedstawiona do recenzji praca mgra Saqiba Amina „*Selected financial implications of ethnic diversity: a global perspective.*” spełnia ustawowe i zwyczajowe wymogi stawiane pracom doktorskim. Zawiera bowiem oryginalne rozwiązania problemu naukowego, który został zidentyfikowany i poprawnie przedstawiony. Pozwala to na stwierdzenie, że mgr Saqib Amin posiada dużą wiedzę w badanym zakresie. Mając na uwadze kryteria merytoryczne i formalne rozprawa doktorska mgr Saqiba Amina przygotowana pod opieką naukową Prof. dr hab. Krzysztofa Jajugi w pełni spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim przygotowywanym w dyscyplinie Ekonomia i Finanse. Wniosuję zatem od Rady Naukowej w Dyscyplinie Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu o przyjęcie pracy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Maria Jacewicz-J